

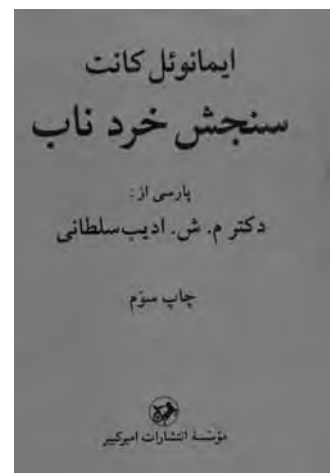


ایمانوئل کانت



مانیفست فلسفه ناب

مالک شجاعی جشوقانی



یکی از مفسران مشهور فلسفه قاره‌ای گفته است که «بخش عمده تفاوت میان فلسفه تحلیلی و فلسفه قاره‌ای صرفاً بازمی‌گردد به اینکه چگونه کانت را بخوانیم و چه قدر» و در جای دیگر گفته است «واپسین فیلسوف بزرگ مشترک میان هر دو فلسفه تحلیلی و قاره‌ای و اعلام‌کننده آغاز جدایی راه این دو فلسفه از هم» کانت است.^۱ در میان آثار کانت، سنجش خرد ناب جایگاه مهمی دارد. آثار کانت معمولاً در سه دوره طبقه‌بندی می‌شوند:

۱. دوره پیشا انتقادی (سال‌های ۱۷۷۰-۱۷۴۷)

۲. دوره انتقادی (۱۷۹۴ - ۱۷۷۰)

۳. دوره پایانی

دغدغه‌های عمده کانت در دوره اول، پرسش‌های عمومی فلسفه و بویژه علائق او در حوزه فیزیک، طبیعیات و کیهان‌شناسی است. دوره دوم، شامل آثاری چون سنجش خرد ناب (۱۷۸۱ و ۱۷۸۷)، سنجش خرد عملی (۱۷۸۷) و سنجش نیروی دآوری (۱۷۹۰) است.

شالوده اصلی کتاب سنجش خرد ناب نخستین بار در رساله‌ای نهاده شد که کانت آن را «درباب صورت‌ها و اصل‌های جهان حسی و فکری» نامید. در این رساله که حدود ده سال قبل از نقد اول منتشر می‌شود، وی از سرچشمه و حدود شناسایی انسان سخن می‌گوید و زمان و مکان را همچون صورتهای شهود دانسته و به تفکیک دو مفهوم پدیدار و نفس الامر می‌پردازد.

کانت به گفته خود، به مدت ۱۲ سال اندیشه نگارش سنجش خرد ناب را در ذهن داشته است، ولی نوشتن قطعی آن را طی چهار یا پنج ماه انجام داده است. این کتاب نخست به سال ۱۷۸۱ به وسیله ناشری به نام «یوهان هارت کنخ»^۲ در شهر ریگا منتشر و ویراست دوم کتاب بوسیله همان ناشر و در همان شهر به سال ۱۷۸۷ منتشر می‌شود. ویراست نخست کتاب معمولاً A و ویراست دوم B خوانده می‌شود. در ویراست دوم، کانت اصلاحاتی را اعمال می‌کند که مهمترین این اصلاحات عبارتند از:

۱. یک پیشگفتار تازه (در معرفی کتاب راهنمای مطالعه سنجش خردناب). به این پیشگفتار و تفاوت آن با پیشگفتار اول اشاره کرده‌ایم.

۲. توسعه دادن بخش درآمد کتاب

۳. برخی افزایش‌ها در بخش حسیات استعلایی

و دو قسمت زیر که در ویراست دوم به کلی از نو نوشته شده‌اند:

۴. استنتاج مفاهیم محض فاهمه

۵. پارگراف نهایی ۹۵ A که پیش از بخش دوم از «استنتاج مفاهیم محض» قرار گرفته و در ویراست B حذف شده و به جای آن سه پاراگراف جدید از B ۱۲۷ تا B ۱۲۹ نوشته شده است.

۶. آنچه در ویراست اول از اواسط A ۳۴۸ تا A ۴۰۵ آمده در ویراست B حذف شده.

هیدگر و شوپنهاور ویراست اول (A) را به دلایل مختلف ترجیح می‌دهند. ویراست اول دارای II XX+ ۸۵۶

سنجش خرد ناب

ایمانوئل کانت

ترجمه دکتر شمس‌الدین ادیب سلطانی

انتشارات امیرکبیر، چاپ اول، ۱۳۸۲

صفحه و ویراست دوم (B) دارای ۸۸۴+ XLIV صفحه است.

کتاب سنجش خرد ناب، آغازگر مهم‌ترین دوران زندگی فکری کانت، یعنی دوران انتقادی و برجسته‌ترین اثر این دوران است. البته کانت اوج این دوران را نقد سوم یعنی سنجش نیروی داوری می‌داند و چه بسا کسانی این نقد و یا حتی نقد دوم را بر سنجش خرد ناب، ترجیح دهند. کانت خود اظهار داشته است که سومین نقد او اوج کل کار سنجش اوست، اما به نظر می‌رسد که نسل‌های پس از کانت در اهمیت بسیار بیشتر قائل شدن برای نخستین و دومین نقد خطا نکرده‌اند... بی‌تردید در نخستین نقد است که قدرت فلسفی کانت به کامل‌ترین وجه نشان داده می‌شود. می‌توان گفت که او در این اثر، ضربه قاطع را بر نوع مابعدالطبیعه متعالی که در دوران‌های پیشین تاریخ فلسفه حاکم شده بود، وارد ساخت.

«از این رو بجاست که این اثر را به عنوان یک پژوهش ژرف و تا حدی انقلابی در باب تعدادی از مسائل اساسی فلسفه و نه فقط به عنوان کوششی در جهت حل یک مسئله خاص، مورد ملاحظه قرار دهیم. این که کانت تا چه حد به حل این مسائل عدیده توفیق یافته است (که مطلقاً نیافته است) به هیچ روی ربطی به میزان ارج و اعتبار کتاب نقّادی [=نقد] ندارد.»^۳

در دشواری این کتاب، نمی‌توان مبالغه کرد. این اثر تقریباً دویست سال پیش نیز به هنگام انتشار برای آلمانی زبانان فرهیخته دشوار بوده است. مترجم فارسی کتاب، با تقسیم فلسفه‌ها به فلسفه‌های گرم (= مینوشناسانه = ایدئولوژیک = جامعه‌شناسانه = دینامیک...) و فلسفه‌های سرد (= سنجشگر = منطقی ریاضی = صورت نگر...) و توضیح این معنا که برای فهم و دریافت فلسفه‌ها گرم، دانستن منطق صوری (چه قدیم و چه جدید) لازم نیست، ولی برای مطالعه فلسفه‌های سرد، دانستن منطق صوری ضروری دانسته می‌شود؛ فلاسفه‌ای چون افلاطون، آگوستین و هگل را در جریان گرم و ارسطو، قدیس توماس آکویناس، کانت و ویتگنشتاین را در جریان سرد قرار می‌دهد. طبیعی است که جایگاه سنجش خرد ناب در این تقسیم‌بندی کجاست.^۴

ساختار کتاب سنجش خرد ناب

ما در اینجا ساختار کلی کتاب سنجش خرد ناب را مطابق با شماره‌گذاری خاص خود او و براساس ترجمه دکتر ادیب سلطانی، گزارش می‌کنیم:



درباره ترجمه فارسی

مترجم کتاب در مقدمه مبسوطی که نگاشته به اصولی که در ترجمه کتاب بدان توجه داشته، اشاره کرده است. اینکه مترجم کوشیده تا:

۱. از آنجا که نه مجتهد و نه مقلد است راه احتیاط را در ترجمه طی کند؛ راه احتیاط در ترجمه از دیدگاه مترجم ویژگی‌هایی دارد از جمله اینکه می‌کوشد تا قطعیت ریاضیات و منطق را بر ترجمه تحمیل نکند؛ در یک کلام ترجمه‌های مکانیکی ارائه ندهد.

۲. مترجم، مأمور ظاهر است، یعنی هر چیزی را بر مبنای معیارهایی که تعیین کرده می‌شناسد و باطن اصلی همواره پنهان می‌ماند.



ایمانوئل کانت



کتاب سنجش خرد ناب
آغازگر مهم‌ترین دوران
زندگی فکری کانت،
یعنی دوران انتقادی و
برجسته‌ترین اثر
این دوران است.



امانوئل کانت

۳. دو اصل اول و دوم باعث می‌شود تا مترجم دچار توهم فهم بی‌چون و چرای کانت نشود و همین دو اصل باعث شده تا مترجم ظاهر جملات کانت را حفظ کرده و از تأویل‌های من‌عدنی بپرهیزد.
از سوی دیگر وی نثری را در فارسی برگزیده که تا حد امکان، ویژگی‌های نثر متن اصلی را منعکس کند و در یک کلام مترجم، متوجه این معنا بوده که «کانت چه گفته است» نه اینکه «چه باید می‌گفت».

اصولی که مترجم در بازگرداندن متن آلمانی به فارسی در نظر داشته باعث شده تا در ترجمه خود شیوه زیر را دنبال کند:
۱. دقت هر چه بیشتر: مترجم کوشیده تا به قدر طاقت زبان طبیعی (در مقابل زبان‌های تخصصی)، دقت را رعایت کند.

۲. فارسی‌گرایی یا فارسی‌نویسی: مترجم کوشیده تا از حداکثر ظرفیت زبان فارسی بهره بگیرد. چرا که «زبان فارسی را از توانمندی والای فلسفی» برخوردار می‌داند. البته این احترام به زبان فارسی را ناشی از احساس ناموافق به زبان عربی نمی‌داند.

۳. ایزومورفیزم: تناظر یک به یک میان اصطلاحات کانت و اصطلاحات واژه‌های فارسی.
۴. هرگاه گزینشی در میان بوده، یعنی در اصطلاحات مترادف در متن آلمانی، مترجم واژه آلمانی اصیل را به فارسی سره برگردانده واژه‌های آلمانی لاتین تبار و یونانی تبار و واژه‌های لاتین و یونانی را به واژه‌های فارسی عربی تبار برگردانده است.

۵. مترجم کوشیده تا اصطلاحات متعارف کلاسیک فلسفی اروپایی را به اصطلاحات متعارف زبان فارسی برگرداند و واژه‌های جدید فارسی، بیشتر برای اصطلاحاتی که خود کانت، بانی یا گستراننده آن بوده، برگزیده شوند.
مترجم در ادامه توضیحاتی خود، پس از گزارش ۱۵ ترجمه پیشنهادی فارسی برای عنوان نقد اول کانت، به دفاع از بهترین گزینه، یعنی همان سنجش خرد ناب می‌پردازد و با استفاده از ریشه‌شناسی واژه‌های آلمانی عنوان کتاب کانت، مدعای خود را بر مسند تحقیق می‌نشانند.

دکتر ادیب سلطانی مقدمه خود را با این جملات پایان می‌برد که «این ترجمه با تنظیم واژه‌نامه‌ها و پیشگفتار آن در حدود پنج سال کار مدام به طول انجامید و چاپ آن نیز چند سالی به دراز کشید. در سراسر این مدت، مترجم با روحیه یک صنعتگر قرون وسطایی در کار خود پیش رفت، و با این آگاهی که این ترجمه، نیایشی است در پرستشگاه اندیشه: امید است اندیشه‌کاران را شاد سازد.»^۶

مترجم علاوه بر مقدمه تحقیقی که درباب زندگی، زمانه و آثار کانت و همچنین روش‌شناسی ترجمه فارسی نگاشته، کتاب را با سه بخش فهرست راهنمای نامه‌ها، استدارکات (افزوده‌های مترجم بر ترجمه متن) و واژه‌نامه چهارزبان آلمانی - انگلیسی - فرانسه و فارسی تحت عنوان «واژه‌نامه سنجش خرد ناب» در ۱۶۰ صفحه، به پایان می‌برد.

تا آنجا که نگارنده می‌داند فقط یک نقد جدی بر ترجمه ادیب سلطانی نگاشته شده و آن نقد هرمز بوشهری‌پور در مجله نشر دانش است.^۷ وی معتقد است که ادیب سلطانی با انتخاب این شیوه ترجمه، صعوبت متن کانت را دو چندان کرده «آن هم نه برای آنکه وی چنین زبانی را اختیار کرده و با آن آشناتر است، بلکه فقط برای اظهار علم و فضل خویش.» مهمترین پرسش منتقد، از مترجم کانت آن است که «مترجم محترم آیا زبان فلسفه اسلامی را می‌شناسد و اگر می‌شناسد، چرا و چگونه نادیده گرفته‌اند؟» وی در ادامه می‌پرسد: آیا غرض از این گونه ترجمه‌ها احیای تفکر است؟ اگر چنین است، زبان و تفکر گذشته، بهترین مددکار ما در این امر خطیر است. منتقد معتقد است که زبان این ترجمه از نسبت ما با گذشته حکایت می‌کند و قطع تعلقی که از آن کرده‌ایم. زبانی که مترجم از آن پرهیز کرده (زبان فلسفه اسلامی) زبانی است که با آن مهمترین آثار فلسفی در دوره تمدن اسلامی ایران بوجود آمده است و زبانی است که با آن ابن‌سینا، صدرالمتهلین، میرداماد و..... فلسفه‌ورزی کرده‌اند.

پی‌نوشت‌ها

۱. کریچلی، سایمون؛ فلسفه قاره‌ای، ترجمه خشایار دیهیمی، نشر ماهی، ۱۳۸۷، صص ۳۷-۳۶
۲. درباب تفصیل دیدگاه شوپنهاور و هیدگر در این موضوع، رک: اکرمی، موسی؛ کانت و مابعدالطبیعه، صص ۱۹۳-۱۹۱.
۳. هارتناک، یوستوس؛ نظریه شناخت کانت، ترجمه علی حقی، علمی فرهنگی، ۱۳۷۶، صص ۱۸۳-۱۸۲.
۴. سنجش خرد ناب، ترجمه ادیب سلطانی، صص XIX - XX.
۵. چون ما در معرفی راهنمای مطالعه سنجش خرد ناب به طرح تفصیلی ساختار سنجش خرد ناب پرداخته‌ایم، از تکرار آن در اینجا اجتناب نموده‌ایم.

ع.رک: صص XXXVI - XXXV.

۷. بوشهری‌پور، هرمز؛ ترجمه‌ای نامفهوم از کتاب کانت، نشر دانش، سال ۴، ش ۶ مهر و آبان ۱۳۶۳، صص ۵۰-۵۲.

این ترجمه
با تنظیم واژه‌نامه‌ها و
پیشگفتار آن
در حدود پنج سال کار مدام
به طول انجامید و
چاپ آن نیز چند سالی
به درازا کشید.
در سراسر این مدت،
مترجم با روحیه
یک صنعتگر قرون وسطایی
در کار خود پیش رفت،
و با این آگاهی که
این ترجمه، نیایشی است
در پرستشگاه اندیشه:
امید است اندیشه‌کاران را
شاد سازد.